

3. Соціальний захист: у 6 т. Юридична енциклопедія / Н. Б. Болотіна. Київ: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 558-559.
4. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. Москва: Русский язык, 1982. Т. 3. 555 с.
5. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: Харків, 2001. 420с.
6. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. Вид. 3-є, переробл. і допов. Київ: Істина, 2012. 232 с.
7. Шапенко Л. О. Щодо співвідношення категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» працівників цивільної авіації. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 15-19.
7. Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель: монографія. Харків: Монолит, 2016. 196 с.

УДК 378.14

Мірошник С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»
svitlana.mir64@gmail.com

ПЕДАГОГ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та євроінтеграції України нашому суспільству важливо зберегти національно-культурну ідентичність та водночас вибудувати державу як толерантне суспільство, що забезпечить оптимальний процес наближення до інших культур, традицій, їх усвідомлення та сприйняття. Україна, як й інші країни світу, – велика поліетнічна держава, у якій (за переписом 2001 р.) проживають представники 130 національностей [7]. Тож наше суспільство потребує як економічного, соціального, так і духовного й морального розвитку, зокрема формування толерантності у ставленні, стосунках, взаємовідносинах.

Толерантність визнана провідною загальнолюдською цінністю в демократичних суспільствах. У 1995 р. державами, членами ЮНЕСКО, розроблено Декларацію принципів толерантності та віддано пріоритет у розвитку ідей толерантності системі освіти [6].

Це актуалізує проблему визначення способів активного формування толерантності учнів у закладі загальної середньої освіти. Толерантність особливо важливо сформувати в юної людини, яка в підлітковий та юнацький період перебуває на визначальному етапі життя – становлення як особистості, – пізнаючи світ і себе в ньому, усвідомлюючи цінності та набуваючи досвід

оптимального співбуття в соціумі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Сутність поняття «толерантність» («терпимість») розроблене у філософії, соціології, психології, педагогіці. Так, у філософському словнику «толерантність» (від лат. *tolerantia* – терпимість) трактується як «термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [8, с. 642].

Загалом сутність розглядуваного поняття, його значення як морального поняття та провідної властивості особистості в системі сучасних громадянських цінностей, як чесноти, що виявляється в поцінуванні різноманітності, структуру толерантності як складного особистісного утворення, її функції, рівні, формування засобами полікультурного середовища тощо досліджено сучасними вченими Т. Андрущенко, І. Бехом, Т. Бондиревою, О. Гривою, О. Дубасенюк, Г. Ковадло, В. Ляпуною, О. Сакалюк та ін.

Категорію «толерантність» розглядаємо як принцип, що реалізується у ставленні суб'єктів, провідну соціально значущу загальнолюдську цінність, що уможливорює оптимальне, гармонійне співіснування в сучасному багатокультурному та різноманітному соціумі, основу компетентностей людини та складне особистісне утворення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити провідні чинники та роль учителя у формуванні толерантності учнів в умовах закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, навчальне середовище в сучасному закладі загальної середньої освіти як соціальній інституції в умовах компетентісно спрямованої освіти має вибудовуватися на основі толерантності та інших соціально значимих цінностей.

У педагогічній науці наголошено, що толерантність може стати цінністю людини у процесі освіти і самоосвіти [4], що «лише оволодівши разом з педагогом технологією створення певної духовної цінності, вихованець набуває в такий спосіб дієвих засобів для духовного самовиховання як відповідного саморозвитку» [1, с. 11]; як способи формування толерантності в сучасному освітньому середовищі [7] запропоновано організацію конкурсів, вечорів, диспутів, лекцій, виставок, показів тематичних науково-популярних і навчальних фільмів; як чинники, що допомагають розвинути розглядувану якість особистості [3], визначено сім'ю, релігійну громаду, систему освіти, суспільні інститути.

Зважаючи на зазначене вище, факторами оптимального розвитку толерантності учнів у закладі загальної середньої освіти визначаємо такі:

– використання змісту навчальних предметів, насамперед суспільствознавчих та гуманітарних, екології та інших з метою формування толерантності школярів;

– організацію навчальної діяльності, що сприяє формуванню й розвитку толерантності учнів. Це зумовлює побудову пізнання як активного комунікативного процесу, що передбачає обговорення, висловлення думок, бачень, тверджень, їх обґрунтування, а також оцінювання ситуацій, подій,

явищ, вчинків, положень, результатів діяльності тощо. Цьому слугуватиме застосування активних методів і прийомів навчання, зокрема інтерактивного навчання, технології розвитку критичного мислення, евристичної бесіди, дискусії, проектної навчальної діяльності тощо;

– упровадження позаурочної роботи, спрямованої на формування толерантності вихованців, у формі обговорень, конкурсів, вечорів спілкування, диспутів та іншого;

– учителя як носія, взірця і провідника толерантного ставлення та відносин. Нині загально визнаним є положення про те, що для формування певної якості (властивості, цінності, уміння) вихованця наставник сам має нею володіти та повсякчас виявляти, оскільки «сформувати особистість може лише особистість» [5, с. 124];

– того, хто навчає, поцінують не тому, що він навчає, а тому, що в нього є чому вчитися. «Отже, він сам повинен знати і вміти те, чим намагається оволодіти той, хто навчається» [2, с. 29].

Таким чином, без педагога, для якого толерантність – основоположний принцип побудови стосунків, взаємин, спілкування, відношення до себе та інших у соціумі, процес формування цінностей учнів, на нашу думку, є неможливим, як і реалізація попередньо визначених чинників.

Висновки. У сучасному різноманітному соціумі толерантність як принцип побудови взаємин, ставлення до себе і світу є необхідною умовою співіснування людей і розвитку людства. Тому в умовах навчального процесу закладу загальної середньої освіти важливо сформувати учня як носія соціально значимих цінностей, зокрема й толерантності, що забезпечить його оптимальне самовизначення, самовираження й самореалізацію. Провідна роль у цьому, відповідним чином організованому, процесі належить педагогу як взірцеві толерантного ставлення та відносин. Лише за такої умови в закладі освіти може бути сформоване середовище, спрямоване на становлення толерантності учнів.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності як надбання особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2012. – №1–2. – С. 9–12.
2. Горностаев А.О. Образование руководителей общеобразовательных учреждений : проблемы, ориентиры, поиск решений / А.О.Горностаев // Инновации в образовании. – 2011. – №11. – С. 24–34.
3. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.10 "Філософія освіти" / О.А. Грива. – К., 2008. – 32 с.
4. Ляпунова Т. А. Функції толерантності як соціально значущої цінності / Т. А. Ляпунова // Збірник наукових праць. – 2016. – Випуск LXIX. – Т. 3. – С. 119–122.
5. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке : тенденции и прогнозы / Я. М. Нейматов. – М. : Алгоритм, 2002. – 480 с.
6. Сакалюк О. О. Феномен толерантності в контексті полікультурної освіти [Електронний ресурс] / О. О. Сакалюк // ScienceRise : Pedagogical Education. – 2011. – №3. – Режим доступу :

http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/3_2011/20.pdf.

7. Толерантність у молодіжному середовищі : методико-бібліографічні матеріали / укл. Є. Кулик. – К. : Державна бібліотека України для юнацтва, 2008. – 80 с.

8. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

УДК 371.1.33

Міщень О.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
oksanamishchenia@gmail.com

Третяк О.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

Раджабова Т.М.

учитель ЗЗСО №8 м. Рівне

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Із реформуванням освітньої системи України, згідно із «Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті» та новим Законом України «Про вищу освіту» пріоритетним напрямом сучасної освіти є її орієнтація на професійно-компетентну особистість. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, демократичної політичної системи професійна освіта є найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих професійних орієнтирів сучасної особистості.

Одним із найважливіших складників ефективного виконання своїх професійних завдань, пов'язаних із вихованням та навчанням молодого покоління, є підготовка висококомпетентних фахівців, що володіють відповідальною професійною поведінкою, здатних осмислювати та добровільно брати відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

Вагомий внесок у створення методологічних засад наукової проблеми щодо виховання відповідальності внесли роботи В. Андрущенко, І. Бойченка, Т. Ящука та ін. Проблема професійно-педагогічної відповідальності є предметом міждисциплінарного дослідження. Категорія «відповідальності» входить у понятійний апарат філософії, соціології, етики, права, педагогіки, психології. Кожна наука має своє бачення поняття «відповідальність». У науковій літературі (М. Борцова, Т. Василевська, О. Іваненко, Е. Левченко, К. Муздибаєв, М. Савчин та ін.) піднімалося питання про час і місце виникнення поняття «відповідальність», а також, хто вперше надав йому